

VOEGELINOVA INTERPRETÁCIA VZŤAHU PRÁVA A GNOSTICIZMU¹

LAW AND GNOSTICISM IN VOEGELIN'S PHILOSOPHY

Miroslava Klečková²

<https://doi.org/10.24040/pros.07.05.2021.sdtsp.24-37>

Abstrakt

E. Voegelin predstavuje tézu o spätosti krízy modernity a fenoménu, ktorý označuje ako gnosticizmus. Podľa Voegelina je gnosticizmus dôsledkom presvedčenia moderného človeka o možnosti prístupu k špecifickému druhu poznania, ktoré umožňuje realizáciu utopickej vízie dokonalej spoločnosti. Právo zohráva v gnostickej perspektíve významnú úlohu, keďže sa stáva prostriedkom realizácie tohto projektu. Príspevok sa pokúša o interpretáciu Voegelinovho uvažovania o vzťahu gnosticizmu a práva, ktorý je zároveň základom jeho kritiky právneho pozitivizmu.

Kľúčové slová

Voegelin, gnosticizmus, pozitivizmus, bytie, ontologický normatív.

Abstract

E. Voegelin presents the thesis of the connection between the crisis of modernity and the phenomenon he describes as Gnosticism. According to Voegelin, Gnosticism is the result of modern man's belief about the possibility of access to a specific kind of knowledge that enables the realization of a utopian vision of a perfect society. Law plays an important role in the Gnostic perspective, as it becomes a means of implementing this project. The paper attempts to interpret Voegelin's thinking on the relationship between Gnosticism and law, which is also the basis of his critique of legal positivism.

Key words

Voegelin, Gnosticism, positivism, being, ontological normative.

Voegelinova interpretácia gnosticizmu

Úvahy Erica Voegelina, nemecko-amerického filozofa, boli formované snahou odhaliť a analyzovať determinanty politického násillia v autoritárskych a totalitných režimoch 20. storočia. Voegelin bol presvedčený, že pre naplnenie tohto zámeru je nevyhnutné skúmať

---

¹ Príspevok je výstupom grantového projektu VEGA č. 1/0619/21 Hodnoty v práve.

² Mgr. Miroslava Klečková, Ph.D. – odborný asistent, Katedra ustavného práva a teórie práva, Právnická fakulta Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, miroslava.kleckova@umb.sk.

charakter a vývoj niektorých ideí predkladajúcich myšlienku revolučnej transformácie sveta, či v „skromnejšej“ variante možnosť realizácie dokonalej spoločnosti. Ak pripustíme simplifikovanú interpretáciu, potom môžeme Voegelinov predmet záujmu identifikovať ako fenomén prejavujúci sa utopizmom v politickom myslení. Ten podľa Voegelina predstavuje deformovanú variáciu kresťanských téz o zavŕšení dejín vo vízii dokonalého spoločenského poriadku.³ Takto vymedzený utopizmus je jedným z centrálnych prejavov krízy modernity a zároveň kľúčovým prvkom gnosticizmu, ktorý Voegelin považuje za zjednocujúci princíp všetkých negatívne pervazívnych javov spoločnosti.⁴

Voegelin vymedzuje gnosticizmus v úzkej spojitosti s morálnym úpadkom a absenciou spirituálneho poriadku.⁵ Pre účely jednoduchšej identifikácie predkladá jeho základné charakteristiky:

1. Nespokojnosť so stavom sveta a obklopujúcou realitou (podobné radikálnemu odmietnutiu sveta v postoji Ivana Karamazova).
2. Presvedčenie, že bezútešný stav sveta je spôsobený jeho imanentne chybnou ontologickou štruktúrou (imanentná skazenosť).
3. Viera, že náprava sveta je možná na základe svetú či človeku vlastných prostriedkov (a teda nie je potrebná transcendentná intervencia).
4. Náprava sveta je z pohľadu *gnostika* historicky realizovateľným procesom (v tomto bode Voegelin kontrastuje takéto chápanie s kresťanským učením o spásе, ktorá je možná iba prostredníctvom Božej milosti).
5. Viera, že zmena poriadku sveta, jeho konečná náprava a eschatologické zavŕšenie v dokonalosti je v rukách človeka. To znamená, že človek môže byť pôvodcom svojej vlastnej spásy (motív spasiteľského aktu človeka).
6. Realizácia dokonalej podoby poriadku sveta vyžaduje špecifické poznanie, *Gnosis*. V súvislosti s týmto bodom Voegelin upozorňuje na presvedčenie *gnostikov*

---

³ VOEGELIN, E.: Science, Politics, and Gnosticism, s. 300; Viz taktiež Voegelinovu analýzu myšlienkového vplyvu Joachime Fiore na formovanie vzťahu eschatológie a modernej politiky (VOEGELIN, E.: The New Science of Politics, s. 300-304).

⁴ Takýto postoj sa prejavuje najmä vo Voegelinových dielach The New Science of Politics (1952); Wissenschaft, Politik und Gnosis (1959) a v diele Religionsersatz (1960); neskôr svoj postoj revidoval, napr. v diele The Ecumenic Age (1974) a v eseji Reason: The Classic Experience (1974).

⁵ VOEGELIN, E.: Science, Politics, and Gnosticism, s. 261.

o prístupe k takémuto poznaniu a zároveň i na ich vieru v morálny záväzok na základe tohto poznania priviesť svet a ľudstvo k vlastnej spáse.^{6 7}

Pre jednoduchšiu interpretáciu je možné použiť vyjadrenie Eugena Webba, ktorý formuluje Voegelinom určené atribúty gnosticizmu v takomto význame: *V gnosticizme sa prejavuje nespokojnosť so stavom sveta (1); presvedčenie, že dôvodom tejto neuspokojivej situácie je vnútorne chybný poriadok sveta (2), pričom jeho náprava je možná (3), a to ak dôjde k zmene poriadku tohto sveta (4), čo je historicky realizovateľné (5), za predpokladu, že viete, ako na to (Gnosis) (6).*⁸

K Voegelinovmu chápaniu gnosticizmu je možné pristupovať ako k originálnemu teoretickému pokusu identifikovať a analyzovať prienik špecifických ideí prejavujúci sa v deštruktívnych myšlienkových tendenciách. Voegelin sa pokúša určiť momenty historického vplyvu týchto tendencií a je presvedčený, že pozorné štúdium dejín politického myslenia vo vzťahu k politickému poriadku (*order*) odhalí gnosticizmus v zámere „zničiť poriadok bytia, ktorý je zakúšaný ako defektný a nespravodlivý, a prostredníctvom ľudskej tvorivej sily ho nahradiť spravodlivým a dokonalým poriadkom. [...] A preto, aby mohol tento zámer stvorenia nového sveta dávať zmysel, musí byť danosť poriadku bytia popretá; poriadok bytia musí byť teda interpretovaný ako v podstate človekom ovládaný. A prevzatie tejto vlády nad bytím ďalej vyžaduje popretie jeho transcendentného pôvodu: vyžaduje dekapitáciu bytia – vraždu Boha.“⁹

---

⁶ Ibid., s. 297-298.

⁷ Voegelinova interpretácia *gnosticismu* sa nezhoduje s historicky akceptovaným teoretickým poznaním o tomto fenoméne. Upozorňuje na to i Eugene Webb, ktorý je presvedčený, že význam fenoménu analyzovaného Voegelinom nie je kompatibilný s významom termínu *gnosticismus* v intenciách súčasného historického poznania vychádzajúceho z objavov zvitkov z Nag Hammádí v roku 1945 (a tiež Kumránskych zvitkov od Mítveho mora objavených v roku 1947). Webb ale zároveň upozorňuje na fakt, že v čase koncipovania svojej teórie nemal Voegelin k dispozícii poznatky, ktoré by preukazovali, že chápanie gnosticizmu ako vnútorne koherentného systému špecifických téz zachovávajúcich si ideovú konzistentosť v čase je spornou filozofickou konštrukciou (viz WEBB, E.: Voegelin's "Gnosticism" Reconsidered.). M. Riedl poukazuje na významný nedostatok Voegelinovej koncepcie súvisiaci s predpokladom gnostickej imanentizácie eschatónu, voči čomu Riedl namieta. Riedl je presvedčený, že gnosticizmus eschatón transcendentalizuje, dokonca radikálnejšie, ako iné formy náboženskej predstavivosti (RIEDL, M.: Modernita ako imanentizácia eschatónu – kritické zhodnotenie gnostickej tézy Erica Voegelina).

V snahe korigovať Voegelinove terminologické nedostatky sa niektorí myslitelia pokúšali nahradiť termín *gnosticismus* teoreticky prijateľnejšou alternatívou, ktorá by neprotirečila záverom historickej vedy a zároveň by adekvátne vyjadrovala Voegelinove filozofické stanovisko. Takýmto termínom je napríklad *pneumopatologické vedomie* (viz FRANZ, M.: Eric Voegelin and the Politics of Spiritual Revolt: The Roots of Modern Ideology.).

⁸ WEBB, E.: Voegelin's "Gnosticism" Reconsidered.

⁹ „In order, therefore, that the attempt to create a new world may seem to make sense, the givenness of the order of being must be obliterated; the order of being must be interpreted, rather, as essentially under man's control. And taking control of being further requires that the transcendent origin of being be obliterated: it requires the decapitation of being—the murder of God.“ VÖGELIN, E.: Science, Politics, and Gnosticism, s. 278.

Posadnutosť snom nového sveta¹⁰ je podľa Voegelina symptómom gnostickej snahy o *imanentizáciu* kresťanského prísľubu transcendentného naplnenia.¹¹ Spolu s Camusovským motívom metafyzickej revolty či naplnením nihilistickej predikcie Nietzscheho vo „vražde Boha“ sa táto posadnutosť, podľa Voegelina, naplno prejavila až v čase tzv. radikálnej *imanentizácie*, ktorej rozmach začína s nástupom modernej doby.¹²¹³ Uvedený proces *imanentizácie* je zároveň prepojený so sekularizačným trendom, ktorý paradoxne neznamená vymedzenie hraníc medzi pôsobnosťou náboženstva a pôsobnosťou svetskej politickej správy, ale prejavuje sa infiltráciou náboženských konceptov do politiky. Jeho súčasťou je formovanie tzv. náhradných náboženstiev (*ersatz religions*)¹⁴, ktoré hlásajú gnostickú vzburu voči svetu a medzi ktoré Voegelin radí nasledujúce *gnostické masové hnutia*: „*progresivizmus, pozitivizmus, marxizmus, psychoanalýzu, komunizmus, fašizmus a národný socializmus*.“¹⁵

Voegelinov „katalóg“ *gnostických masových hnutí* zahŕňa fenomény zodpovedné za spoločenskú a politickú transformáciu našej súčasnosti. Na viaceré z nich sa bežne nenahliada z pozície Voegelinovho kriticizmu a ich kategorické vymedzenie ako ideovo príbuzných fenoménov vyvoláva viaceré pochybnosti. V tejto perspektíve je možné nastoliť aj otázku, aký je vzťah medzi týmito fenoménmi a právom, jeho chápaním a teoretickým vymedzením v právnej vede. Analýza podôb tohto vzťahu v závislosti na konkrétnom „hnutí“ presahuje zámer predkladaného príspevku, preto sa sústreďíme na Voegelinove všeobecné výhrady voči niektorým aspektom právno-teoretických koncepcií, ktoré podľa Voegelina naznačujú súvislosť s gnostickým vnímaním sveta a zároveň vychádzajú z predpokladov právneho pozitivizmu.

Voegelinova interpretácia právneho pozitivizmu

Voegelin chápe politiku, právo a morálku ako vzájomne prepojené. V tomto smere vystupuje z teoretickej pozície klasickej gréckej filozofie, ktorá otázky práva interpretuje ako súčasť *epistémé politiké*. Vo vzťahu k nej Aristoteles tvrdí: „*Poněvadž tedy nauka politická užívá ostatních praktických nauk a ještě ustanovuje, co máme konat a čeho se varovat, zajisté*

---

¹⁰ VOEGELIN, E.: *The New Science of Politics*, s. 226.

¹¹ *Ibid.*, s. 185.

¹² *Ibid.*, s. 231.

¹³ Voegelin je ale zároveň presvedčený, že postupný pomalý rozvrat západnej civilizácie spôsobený gnosticizmom trvá už tisíc rokov. *Viz* VOEGELIN, E.: *Science, Politics, and Gnosticism*, s. 241.

¹⁴ *Viz* Voegelinovu esej *Religionsersatz* (1960)

¹⁵ VOEGELIN, E.: *Science, Politics, and Gnosticism*, s. 295.

*účel její zahrnuje v sobě účely nauk ostatních, takže toto asi je vlastní lidské dobro.*¹⁶
A taktiež: *„Bylo by tedy nejlépe, kdyby ta péče byla věcí veřejnou a rozumně mohla být i vykonávaná; [...] Podle toho však, co jsme poznali, nejlépe to asi bude moci ten, kdo bude mít schopnost zákonodárce; neboť veřejná péče se zjevně uskutečňuje zákony, dobrá pak péče dobrými zákony.*“¹⁷

Voegelinovo stanovisko zároveň súvisí s ním deklarovanou potrebou zmeny v teoretickom prístupe vied o spoločnosti a špecificky v politickej vede.¹⁸ Okrem analýzy rozvrtných vplyvov západnej spoločnosti sa totiž snaží sformulovať návrh adekvátneho prístupu k poznávaniu politických fenoménov.¹⁹ Upozorňuje, že z horizontu odborného záujmu sa vytratila sféra skutočných princípov, respektíve *vedomie princípov (consciousness of principles)*.²⁰ K tomuto podľa Voegelina došlo vplyvom dvoch faktorov, ktoré priniesol trend pozitivizmu. Prvým je predpoklad, že metódy poznávania v *matematizujúcich vedách (mathematizing sciences)* sú jediné akceptovateľné metódy vedeckého poznávania. Druhý faktor má odhaľovať skutočný deštruktívny potenciál pozitivizmu, keďže predpokladá podriadenie teoretickej relevancie metodologickým kritériám modernej vedy.²¹ Dochádza teda k tomu, že každý problém či jav, ktorý nie je možné skúmať predpísanými metódami aplikovateľnými v prírodných vedách, je považovaný za vedecky irelevantný. Veda sa tak vzdáva nároku na hľadanie pravdy a obmedzuje sa na popis našej reality, vylučujúc tak *scientia prima* z oblasti vedeckého záujmu, čím sa *de facto* stávajú metafyzické otázky pseudovedeckým problémom.²²

Voegelin upozorňuje najmä na Weberovu tézu o bezhodnotovej vede, ktorej podstatu zhrnul slovami: *„Hľadanie pravdy však bolo pre Webera redukované na úroveň pragmatického činu. V intelektuálnom prostredí metodologickej debaty mali byť „hodnoty“ považované za nediskutovateľné, a tak sa výskum nemohol orientovať na kontempláciu o bytí. Ráció vedy sa*

---

¹⁶ Aristoteles, 1094b.

¹⁷ Aristoteles, 1180a.

¹⁸ Viz napr. ROMANELLO, J. M.: Eric Voegelin's "On Classical Studies".

¹⁹ Voegelin sa snaží o nápravu a „reteoretizáciu“ poznávania politična a všetkého, čo s ním súvisí prostredníctvom Platónovho a Aristotelovho metodologického prístupu, ktorý nelimituje svoj záujem na empirickú skúsenosť tak, ako sa o to snaží pozitivistická veda. Voegelin je presvedčený, že skúmanie ontologickej štruktúry našej politickej reality je esenciálne pre jej porozumenie. Svoj program „novej vedy o politike“ koncipuje jednak ako kritické stanovisko voči pozitivizmu, a zároveň ako rekonštrukciu vedy o človeku, bytosti s vlastnou ontologickou dimenziou.

²⁰ VOEGELIN, E.: The New Science of Politics, s. 90.

²¹ Ibid., s. 90 -91.

²² Ibid., s. 105.

podľa Webera nevzťahuje na princípy, ale iba na samotnú príčinnosť.“²³ Praktickým dôsledkom nového metodologického normatívu vedy bola propagácia bezhodnotovosti začínajúca v 19. storočí.²⁴ Subjektivismus mal byť eliminovaný, „povolené“ boli iba objektívne fakty. Hodnotové úsudky (*value-judgments*) sa považovali za nezmyselné, osobné preferencie a voľby sa ocitli mimo sféry *kritickej verifikácie* či *objektívnej validity*.²⁵ Pozitivistická *dogma* tak prispela k sformovaniu novej metateórie spoločenských vied implikujúcej okrem iného i redundantnosť ontológie a filozofickej antropológie. Z diskusie sa podľa Voegelina vytratil problém ľudskej prirodzenosti, problém bytia, hodnôt, poriadku, morálky či zodpovednosti.²⁶ K deštrukcii poznania prispelo i hromadenie informácií bez snahy vnímať ich vzájomnú spojitosť, keďže hodnotenie relevancie faktov bolo samo osebe antipozitivistické.²⁷ Voegelinov kriticizmus voči vedeckému pozitivismu naznačuje dôležitú medziu dištinkciu ním a zástancami právneho pozitivismu.

Voegelin obviňuje iuspozitivistický redukcionizmus z teoretického *ochudobnenia* významu práva.²⁸ Právo podľa Voegelina nie je možné uchopiť ako izolovaný fenomén „očistený“ od morálky a politickej reality.²⁹ Pozitivistická právna teória je teda *naivným* konceptom.³⁰ Túto naivitu identifikuje aj v Kelsenovej teórii, v ktorej Voegelin poukazuje na dôsledok novokantovského kritéria objektivizácie predmetu skúmania v stotožnení práva so štátom. Tak sa právo, respektíve aspekty práva vystupujúce v kontexte reality, ktorý nemožno redukovať na objekt empirického skúmania, z horizontu našej pozornosti vlastne vytrácajú.³¹ Kelsenova právna teória je tak v skutočnosti teóriou štátu.³²

---

²³ „The search for truth, however, was, for Weber, cut short at a level of pragmatic action. In the intellectual climate of the methodological debate the "values" had to be accepted as unquestionable, and the search could not advance to the completion of order. The ratio of science extended not to the principles but only to the causality itself.“ VOEGELIN, E.: *The New Science of Politics*, s. 98.

²⁴ VOEGELIN, E.: *The New Science of Politics*, s. 96.

²⁵ *Ibid.*, s. 96.

²⁶ *Ibid.*, s. 96-101.

²⁷ *Ibid.*, s. 94.

²⁸ VOEGELIN, E.: *The Authoritarian State: An Essay on the Problem of the Austrian State*, s. 169.

²⁹ Voegelinova kritika je primárne zameraná na Kelsenovu koncepciu čistej právnej teórie. Sformuloval ju v 30. rokoch 20. storočia. Kelsenovu teóriu ale vnímal ako problematickú už krátko po ukončení svojho študijného pobytu, ktorý absolvoval práve pod vedením H. Kelsena (viz VOEGELIN, E.: *Autobiographical Reflections, Revised Edition with Glossary*, s. 48-51). Už v tomto období Voegelin identifikuje ako problematický aspekt Kelsenovej teórie tzv. metafyziku progresu. Viz VOEGELIN, E.: *The Authoritarian State: An Essay on the Problem of the Austrian State*, s. 189.

³⁰ VOEGELIN, E.: *The Authoritarian State: An Essay on the Problem of the Austrian State*, s. 165

³¹ *Ibid.*, s. 169.

³² *Ibid.*, s. 170.

Na nelogickosť významovej redukcie práva poukazuje Voegelin aj v súvislosti s termínmi, na ktoré sa právne normy odvolávajú. Ich definície a interpretácie nie sú obsiahnuté v samotných normách, čím sa uzavretosť či čistota právnej teórie komplikuje významovými interferenciami z mimoprávneho priestoru.³³ Voegelin ďalej zdôvodňuje, že normy samotné je možné aplikovať až na základe istého „predporozumenia“ sociálnej sféry, ktorú majú regulovať. K tomu nevyhnutne patrí i subjektívne hodnotenie či preferenčný postoj, ktoré sú podľa kritérií pozitivizmu neobjektívizovateľné.³⁴

Voegelin svoj kritický postoj voči právnemu mysleniu vychádzajúcemu z pozície právneho pozitivizmu zastáva i vo svojej neskoršej tvorbe, v rámci ktorej je v oblasti právnej filozofie významné najmä jeho dielo *The Nature of Law* (1957).³⁵ V pomerne ucelenej forme predstavuje Voegelinove úvahy o práve, začínajúc kritikou na adresu súčasnej právnej vedy. Tá podľa jeho názoru zlyhala v koncipovaní zrozumiteľnej analýzy práva a ustrnula v predanalytickej fáze. To bolo spôsobené tým, že právo sa vo fenomenologickej rovine prejavuje ako konkrétny právny poriadok, ale zároveň aj ako preskriptívna formulácia toho, čo má byť – *ought to be*. Podľa Voegelina je táto ambiguita v spojení s pozitivisticky limitovaným prístupom ku skúmaniu reality príčinou nemožnosti uchopiť a interpretovať skutočnú podstatu práva.³⁶ Voegelin je tiež presvedčený, že právnici pozitivisticky konštruujú svoje poznanie len na základe parciálnych prejavov reality súvisiacej s právom. To podľa neho vedie k logicky protichodným záverom, tzv. zenónskemu problému právnej teórie.³⁷ Tento problém ilustruje na kontradiktórnosti dvoch interpretácií práva, pričom prvá vychádza z predpokladu, že právo je súborom všetkých platných noriem, a druhá, s cieľom adresovať problém právnej kontinuity, z predpokladu, že právo je séria súborov platných právnych noriem navzájom prepojených prostredníctvom mechanizmu zákonodarného procesu. Voegelin argumentuje, že: „v prvej interpretácii je právny poriadok statickým bodom v časovej dimenzii vytvorený zákonodarným procesom; a právny poriadok v druhej interpretácii je kontinuum myslené ako séria statických

---

³³ Ibid., s. 207-208.

³⁴ Ibid., 208-210.

³⁵ Toto dielo bolo publikované šesť rokov po jeho slávnej sérii prednášok v rámci prednáškového cyklu Walgreen Lectures (1951) na Chicagskej univerzite. Tieto prednášky tvorili základ diela *The New Science of Politics*, v ktorom Voegelin predstavuje tézu o rozvratnom vplyve gnosticizmu na politický a duchovný vývoj Západu.

³⁶ VOEGELIN, E.: *The Nature of the Law*, s. 11.

³⁷ Ibid., s.16 – 17.

*bodov v rade. Sled statických bodov sa nikdy nestretne v spoločne autentickom kontinuu vecí, ktorá skutočne existuje v čase.*³⁸

Voegelin ďalej pokračuje, že tento paradox nás musí viesť k logickému záveru, že: „*bud' teda právo nie je súborom platných pravidiel, alebo že jazyk „pravidiel“ a „validity“ obsahuje významy, ktoré nám unikli, alebo že podstata práva nemôže byť determinovaná, pokiaľ súbory platných noriem nie sú nahliadané v kontexte každodennej skúsenosti, ktorá doposiaľ nebola braná do úvahy.*“³⁹ Toto je zjavná námietka voči Kelsenovej pozitivistickému interpretácii práva.

Podľa Voegelina je problematickosť teoretickej pozície právneho pozitivismu spätá s nekompetentnosťou riešiť otázku ontologického statusu práva. To sa prejavuje tým, že pozitivistická koncepcia nevie adekvátne zodpovedať na otázku validity či významu povinnosti vyplývajúcej z normy inak, ako z pozície voluntarizmu. Voegelin je ale presvedčený, že právo má potenciál reprezentovať podstatu či štruktúru ontologického poriadku bytia. To znamená, že právo môže odvodzovať záväzok normy na základe reprezentácie ontologického *Ought*. To je samozrejme predpoklad, ktorý odporuje tézám právneho pozitivismu.

Právo ako možnosť reprezentácie ontologického normatívu

Voegelinove chápanie práva je nutné interpretovať v kontexte jeho špecifickej filozofickej teórie, podľa ktorej môžeme politický poriadok vnímať ako symbolickú formu reprezentácie ontologického poriadku bytia. Voegelin je totiž presvedčený, že v štruktúre niektorých politických spoločností (*political societies*), v ich politickom a právnom poriadku, môže byť artikulovaná skúsenosť s transcendentnom.⁴⁰ Politika a právo sú teda možnosťou viac či menej adekvátneho symbolického vyjadrenia kontaktu človeka s ontologickou štruktúrou bytia (*true order of being*). Je možné ich chápať ako reprezentáciu, analogón pravdy.⁴¹ Voegelin samozrejme vychádza z predpokladu dualizmu nášho sveta a skutočného bytia, ktoré je zároveň

---

³⁸ „[...] legal order in the first sense is the static point on a time dimension created by the constitutional procedure; and the legal order in the second sense is the continuum imagined as a series of static points on line. The succession of the static points will never run together into the authentic continuum of a thing that really exists in time.“ VOEGELIN, E.: *The Nature of the Law*, s. 17.

³⁹ „[...] the conclusion must be either that the legal order is not aggregate of valid rules at all, or that the language of „rules“ and „validity“ contains meanings that have escaped us, or that the nature of the law cannot be determined unless the aggregates of valid rules are placed into contexts of everyday experience that hitherto have not come under observation.“ VOEGELIN, E.: *The Nature of the Law*, s. 18.

⁴⁰ Podrobnejšie o charakteristike týchto politických entít viz VOEGELIN, E.: *The New Science of Politics*, s. 149-152.

⁴¹ VOEGELIN, E.: *The New Science of Politics*, s. 135.

nositeľom pravdy. Zakúsenie tohto bytia je možné vďaka danosti ľudskej duše, ktorá má schopnosť pobývať v priestore, kde sa stretáva Božské s ľudským.⁴² Tento kontakt človeka s bytím, ktorého inšpiráciu Voegelin nachádza v Platónovom koncepte *metaxie*, zároveň umožňuje nahliadnutie ontologického normatívu *Ought*. V tomto nahliadnutí sa prebúda vedomie kvalitatívnej disproporcie ľudskej reality a skutočného bytia a tiež túžba symbolického vyjadrenia zakúsenia transcendentného poriadku (*true order*) v právnej štruktúre ľudskej spoločnosti.

Voegelin dostupnosť skúsenosti transcendentna a teda i nahliadnutia ontologického normatívu podmieňuje *obratom* ľudskej duše od dočasného a pominuteľného k večnému a trvalému, alebo, ako povedal Platón, od *vecí ľudských* k *veciam božským*.⁴³ Voegelin tento proces popisuje na základe Platónovho chápania *periagoge*, konverzie duše, ktorou počiná obrat k pravde.⁴⁴ Vplyvom tohto obratu sa v ľudskej duši podľa Voegelina formuje predpoklad zrodu právneho vedomia. To je podmienené schopnosťou vnímať diskrepanciu medzi tým, čo je reálne prítomné a tým, čo je morálne žiaduce, teda zakúsené ako pravdivý poriadok bytia.⁴⁵ Voegelin dodáva: „[...] antropologický princíp v teoretickom výklade spoločnosti vyžaduje teologický princíp ako jeho korelát. Platnosť kritérií predstavených Platónom a Aristotelom závisí od predstavy, že človek môže byť mierou spoločnosti, pretože Boh je mierou jeho duše.“⁴⁶ To znamená, že podľa Voegelina je ľudská schopnosť normotvorby podmienená reflexiou transcendentného bytia (v Platónovom chápaní reflexiou idey najvyššieho dobra).

Voegelin teda validitu práva vníma ako podmienenú nazeraním dimenzie prekračujúcej javovosť sveta. Človek sa musí obrátiť k tomu, čo presahuje finalitu jeho existencie. Okrem princípu antropologickej transformácie považuje Voegelin toto *otvorenie duše* tiež za fundamentálnu udalosť dejín, keďže vďaka „*diferenciácii duše ako senzória transcencie* dochádza k formulovaniu kritických teoretických štandardov pre interpretáciu ľudskej spoločenskej existencie a k určaniu zdroja ich autority.“⁴⁷ Dôsledky tohto historického

---

⁴² Viz Voegelinove chápanie *metaxie*. VOEGELIN, E.: Order and History (Volume 4): The Ecumenic Age, s. 404.

⁴³ Viz Platón, 517 d-e; 514 a.

⁴⁴ Viz Platón, 518 c.

⁴⁵ VOEGELIN, E.: The New Science of Politics, s. 143.

⁴⁶ „[...] the anthropological principle in a theoretical interpretation of society requires the theological principle as its correlate. The validity of the standards developed by Plato and Aristotle depends on the conception of a man who can be the measure of society because God is the measure of his soul.“ VOEGELIN, E.: The New Science of Politics, s. 143.

⁴⁷ „[...] with the differentiation of the soul as the sensorium of transcendence, the critical, theoretical standards for the interpretation of human existence in society, as well as the source of their authority came into view.“ VOEGELIN, E.: The New Science of Politics, s. 215.

momentu sa prejavili vo sformovaní troch hlavných právnych kultúr v dejinách ľudstva, kozmologickej, antropologickej a soteriologickej.⁴⁸ Všetky spomínané kultúry reflektovali vo svojich právnych poriadkoch skúsenosť transcendentna.⁴⁹ Voegelin konkretizuje význam tohto tvrdenia v určení zdrojov normatívnej autority týchto kultúr, ktorými sú *rozum* a *zjavenie*.⁵⁰ Zároveň usudzuje, že v súčasnosti sa prejavuje v oblasti práva a právnej vedy vplyv *protináboženských* a *antifilozofických* prúdov a koncepcií, ktoré sú späté s rastúcim vplyvu gnosticizmu.⁵¹ V gnostickom postoji sa prejavuje odmietnutie transcendentna, teda to, čo Voegelin stotožňuje s opakom obratu k pravému bytiu.⁵² Tento postoj je zároveň základným princípom štvrtého, gnostického typu právnej kultúry, definovaného odmietnutím *rozumu* a *zjavenia* ako zdrojov normativity. Gnostická právna kultúra stotožňuje jediný zdroj normativity s mocenskou autoritou.⁵³ Táto perspektíva je zároveň teoretickým východiskom mnohých pozitivistických právnych konceptov.

Gnosticizmus a právny pozitivismus

Voegelin považuje pozitivismus za najvplyvnejšiu formu gnostického hnutia v súčasnosti. Je presvedčený, že pozitivismom propagovaný *scientizmus* sa stáva novým náboženstvom: „[...] *pozitivistický zdokonaľovateľ vedy nahradil Kristovu éru érou Comteho*.“⁵⁴

Progresívny scientizmus podľa Voegelina manifestuje svoje gnostické ideové východiská najmä v absolutizovaní svojho nároku na poznanie a vysvetlenie stavu sveta a zároveň v spochybňovaní takých spôsobov skúmania reality, ktoré nie sú v súlade s jeho predpísanými metodologickými kritériami. Deklaruje gnostické presvedčenie o prístupe ku *gnosis*. To sa ukazuje ako problematické najmä vo vzťahu k fenoménu, ktoré sa pôsobnosti

---

⁴⁸ Voegelin rozlišuje jednotlivé typy právnych kultúr na základe spôsobu symbolického vyjadrenia zakúsenia transcendentna, pričom je presvedčený, že okrem hlavných typov právnych kultúr existujú rôzne typologické „medzistupne“. Zároveň uvádza, že skúsenosť transcendentna je vyjadrená prostredníctvom terminologických výrazov ako *Boh*, *logos*, *nous*, *agathon* a podobne (VOEGELIN, E.: *The Nature of the Law*, s. 77). Je zrejme, že právne kultúry, v ktorých sa podľa Voegelina prejavilo *otvorenie duše voči transcendentnu* interpretujú právo z pozície právneho naturalizmu.

⁴⁹ VOEGELIN, E.: *The Nature of the Law*, s. 76.

⁵⁰ *Ibid.*, s. 68.

⁵¹ *Ibid.*, s. 68.

⁵² VOEGELIN, E.: *Science, Politics, and Gnosticism*, s. 267.

⁵³ VOEGELIN, E.: *The Nature of the Law*, s. 68.

⁵⁴ „[...] *the positivist perfecter of science replaced the era of Christ with the era of Comte*.“ VOEGELIN, E.: *The New Science of Politics*, s. 192.

štandardnej vedeckej racionalizácie vymykajú.⁵⁵ V tomto prístupe sa prejavuje ľahostajnosť voči transcendentnu. Tá je podľa Voegelina dôsledkom stavu duše, ktorá sa ocitá v pasci lži zvanej *alethos pseudos*.⁵⁶ Voegelin v jej interpretácii opätovne odkazuje na Platóna, ktorý túto formu lži chápe ako zmätenosť či absenciu poznania vo vzťahu k pravému bytiu, ako chorobu ľudskej duše.⁵⁷

Pozitivistická redukcia sa teda v oblasti právneho uvažovania prejavuje odmietnutím stanoviska, podľa ktorého je zdrojom práva čokoľvek iné, ako empiricky detekovateľný faktor zákonodarného procesu. Toto stanovisko podľa Voegelina implikuje realizáciu gnostickej vôle k moci, *libido dominandi*, s cieľom zvrhnúť Boha a ustanoviť človeka ako najvyšší mocenský princíp.⁵⁸ Systém, ktorý vzniká na základe pôsobenia tejto *vôle k moci*, stotožňuje moc a právo a právne normy sú tak chápané ako akt vôle politického suveréna. Právo sa stáva nástrojom mocenskej autority, má inštrumentálny charakter. Voegelin nachádza príklady v právnych systémoch totalitných režimov 20. storočia.

Ďalší problematický aspekt právneho pozitivismu naznačuje Voegelin v súvislosti s gnostickým *zákazom spochybňovania* (*prohibition of questions*). Podľa Voegelina ide o symptóm našej doby, prejavujúci sa konštruovaním špekulatívnych teoretických systémov, ktoré pravdu redukujú na predmet rétorického cvičenia.⁵⁹ Cieľom tohto zákazu je eliminácia spochybňovania dogmaticky presadzovaných téz. V spojení s teóriou, že právo je nutné vykladať ako imperatív zákonodarcu či suveréna, vytvára tento princíp gnosticizmu predpoklad pre situácie, v ktorých Arendtová identifikovala absenciu kritického myslenia vo vzťahu k politickej a právnej realite produkujúcej zločincov podobných Adolfovi Eichmannovi. Napokon Voegelin sám v tejto súvislosti upozorňuje práve na príklad Rudolfa Hössa, ktorý neposlušnosť voči nacistickému režimu považoval za *nemysliteľnú*.⁶⁰

Viacere Voegelinove námietky voči právnemu pozitivismu v intenciách jeho teórie gnosticizmu sú naznačené v osnove kurzu *Jurisprudence*, ktorý vyučoval na univerzite

---

⁵⁵ Barry Cooper poukazuje na skutočnosť, že pre Voegelina veda znamenala štúdium mnohých aspektov reality, nie len tých, ktoré pozitivistická vedecká paradigma identifikovala ako vedecky relevantné. Viz COOPER, B.: Eric Voegelin and the Foundations of Modern Political Science, s. 68.

⁵⁶ VOEGELIN, E.: The New Science of Politics, s. 143.

⁵⁷ VOEGELIN, E.: Plato, s. 67-68.

⁵⁸ VOEGELIN, E.: Science, Politics, and Gnosticism, s. 267.

⁵⁹ VOEGELIN, E.: Science, Politics, and Gnosticism, s. 262-263.; Viz taktiež WEBB, E.: Politics and the Problem of a Philosophical Rhetoric in the Thought of Eric Voegelin, s. 262.

⁶⁰ VOEGELIN, E.: Science, Politics, and Gnosticism, s. 264.

Louisiane, ako aj v poznámkach, ktoré si v rámci prípravy na výučbu viedol.⁶¹ K finálnemu spracovaniu naznačených téz sa však Voegelin nedostal. Niektoré ale môžeme rekonštruovať aj na základe analýzy jeho tvorby z oblasti politického myslenia. V závere je možné konštatovať, že Voegelin konzistentne odmieta mnohé tézy právneho pozitivizmu. Medzi najviac kritizované patria nasledovné tvrdenia:

- *Právo je odvoditeľné výhradne od mocenskej spôsobilosti na zákonodarnú činnosť*
- *Právo má inštrumentálny charakter*
- *Právo slúži zámerom sociálneho inžinierstva*
- *Právo je explikovateľné ako sociologický fenomén*
- *Právo je explikovateľné ako fenomén podmienený psychologickými faktormi*
- *Právo je výhradne produktom ľudskej činnosti a ľudského umu*
- *Právo môže byť koncipovateľné ako arbitrárny výklad „prirodzeného práva“*
- *Právna validita je odvoditeľná na základe sebareferenčných propozícií v rámci systému platných noriem (kritériom je len koherencia systému vo vzťahu k obsahovo arbitrárnemu základnému pravidlu).*

Záver

Eric Voegelin je tvorcom filozofickej koncepcie, v perspektíve ktorej vystupuje právo ako súčasť ontologickej štruktúry sveta vyjavujúcej účasť človeka na transcendentne. Toto originálne poňatie práva je príkladom osobitej variácie právneho naturalizmu. Z tejto pozície Voegelin ponúka kritiku nielen prevládajúcich právno-teoretických konceptov, ale i súčasného stavu našej reality. Voegelin nanovo nastoľuje otázku ľudskej dôstojnosti, ako i otázku hodnôt. Reflektuje hodnotový relativizmus našej doby ako indikátor krízy, ktorú umocňuje nekritická viera v ľudské *ráció*. Právny pozitivizmus vníma ako problematický dôsledok vplyvu gnosticizmu, určujúceho rozkladného prvku modernity. Inšpirácia klasickou gréckou filozofiou je pre Voegelina možnosťou, ako presadiť kritické myslenie v podobe filozofického nahliadania toho, čo nás presahuje, za konštitutívny element práva. Voegelin neponúka explicitný popis správneho postupu pri tvorbe dokonalého právneho poriadku, dokonca túto ideu spochybňuje. V protiklade ku gnostickej istote vystupuje otvorenosť myslenia

---

⁶¹ Viz VOEGELIN, E.: Supplementary Notes for Students in Jurisprudence Course; a VOEGELIN, E.: Outline of Jurisprudence Course.

nezavrhujúceho ani aspekty reality, ktoré súčasná veda ignoruje. Právo je pre Voegelina odpoveďou na otázku, ktorú kladie bytosť majúca možnosť nahliadnuť pravdu za horizontom vlastného sveta. Otázok je veľa, keďže človek nedokáže zo svojho sveta vystúpiť a nahliadnuť pravdu v jej úplnosti. Zdá sa teda, že kľúčové je samotné pýtanie sa.

ZOZNAM BIBLIOGRAFICKÝCH ODKAZOV

ARISTOTELES: Etika Nikomachova. Prel. A. Kříž. Praha: Petr Rezek, 2021. 304 s. ISBN 978-80-86027-44-9.

COOPER, B.: Eric Voegelin and the Foundations of Modern Political Science. University of Missouri Press, 1999. 488 s. ISBN 978-0826212290.

FRANZ, M.: Eric Voegelin and the Politics of Spiritual Revolt: The Roots of Modern Ideology. Louisiana State University Press, 1992. 169 s. ISBN 978-0807117408.

PLATÓN: Ústava. Praha: Oikoymenh, 2001. 360 s. ISBN 80-7298-024-6.

RIEDL, M.: Modernita ako imanetizácia eschatónu – kritické zhodnotenie gnostickej tézy Erica Voegelina. In: Studia philosophica, roč. 60, 2013, č. 2. ISSN 1803-7445, s. 85-111.

ROMANELLO, J. M.: Eric Voegelin's "On Classical Studies". In: VoegelinView – articles [online], 2019 [cit.2021-04-14]. Dostupné na internete: <https://voegelinview.com/eric-voegelins-on-classical-studies/>.

VOEGELIN, E.: Autobiographical Reflections, Revised Edition with Glossary. Columbia: University of Missouri Press, 2011. 203 s. ISBN 978-0-8262-1930-5.

VOEGELIN, E.: Order and History (Volume 4): The Ecumenic Age. Collected Works of Eric Voegelin, Volume 17. Columbia; London: University of Missouri Press, 2000. 456 s. ISBN 978-0826213013.

VOEGELIN, E.: Outline of Jurisprudence Course. In: PASCAL, R. A. – BABIN, J. L.– CORRINGTON, J. W. (eds.): The Nature of the Law and Related Legal Writings. Collected Works of Eric Voegelin, Volume 27. Baton Rouge; London: Louisiana State University Press, 1991, s. 70 – 72. ISBN 0-8071-1673-4.

VOEGELIN, E.: Plato. Columbia and London: University of Missouri Press, 2000. 281 s. ISBN 0-8262-1298-0.

VOEGELIN, E.: Science, Politics, and Gnosticism. In: Henningsen, M. (ed.): *Modernity Without Restraint: Political Religions; The New Science of Politics; And Science, Politics and Gnosticism*. The Collected Works of Eric Voegelin, Volume 5. Columbia; London: University of Missouri Press, 1999, s. 242 – 313. ISBN 978-0-8262-1245-0.

VOEGELIN, E.: Supplementary Notes for Students in Jurisprudence Course. In: PASCAL, R. A. – BABIN, J. L.– CORRINGTON, J. W. (eds.): *The Nature of the Law and Related Legal Writings*. Collected Works of Eric Voegelin, Volume 27. Baton Rouge; London: Louisiana State University Press, 1991, s. 73 – 83. ISBN 0-8071-1673-4.

VOEGELIN, E.: *The Authoritarian State: An Essay on the Problem of the Austrian State*. The Collected Works of Eric Voegelin, Volume 4. Columbia; London: University of Missouri Press, 1999. 408 s. ISBN 978-0826263995.

VOEGELIN, E.: *The Nature of the Law*. In: PASCAL, R. A. – BABIN, J. L.– CORRINGTON, J. W. (eds.): *The Nature of the Law and Related Legal Writings*. Collected Works of Eric Voegelin, Volume 27. Baton Rouge; London: Louisiana State University Press, 1991. ISBN 0-8071-1673-4, s. 1 – 69.

VOEGELIN, E.: *The New Science of Politics*. In: Henningsen, M. (ed.): *Modernity Without Restraint: Political Religions; The New Science of Politics; And Science, Politics and Gnosticism*. The Collected Works of Eric Voegelin, Volume 5. Columbia; London: University of Missouri Press, 1999. ISBN 978-0-8262-1245-0, s. 75 – 241.

WEBB, E.: *Politics and the Problem of a Philosophical Rhetoric in the Thought of Eric Voegelin*. In: *The Journal of Politics* [online], Vol. 48, 1986, No. 1, [cit.2021-04-14], s. 260-273. Dostupné na internete:

https://www.jstor.org/stable/2130963?seq=1#metadata_info_tab_contents.

WEBB, E.: *Voegelin's "Gnosticism" Reconsidered*. In: *The Political Science Reviewer* [online], 34, 2005 [cit.2021-04-14], s. 48-76. Dostupné na internete: <https://politicalsciencereviewer.wisc.edu/index.php/psr/article/view/44>

Obsah článku podlieha licencií Creative Commons Attribution 4.0 International Licence CC BY (Miroslava Klečková).